

РЕЛИГИЯТА В СЪВРЕМЕННА ЯПОНИЯ

Катя Маринова

В Япония научно-техническият прогрес, добре развитата икономика и съвременният начин на живот се съчетават успешно с религиозните традиции, спазвани от по-голямата част от населението, като съществуват голям брой религиозни институции, влияещи на обществения живот. Въпреки че процесът на секуларизация напредва бързо, той все пак не успява да настигне бързото развитие на техниката. Свръхмодерното съществува редом с митологичното и суеверията. Деца с перфектна компютърна грамотност, деца на техниката, продължават да вярват в духове и да се страхуват от *тенгу*. Бащите им, работещи в мощни финансови корпорации, рисуват око на своя *дарума*, когато искат да напреднат в службата. Майките им купуват талисмани от храмовете, за да им върви в училище. Остава въпросът, на какво се дължи това – на суеверията или на религията. И ако се дължи на религията, по какъв начин тя влияе на светогледа и действията на японците.

Съществува истинско многообразие от течения и школи. Това са преди всичко: шинтоизъм (японската национална религия); традиционните будистки школи, сформирани през Средновековието; конфуцианството, станало по-известно като неоконфуцианство, по времето на самураите; християнството, навлязло през средата на XVI в.; и т.нар. „нови“ религии или нови обществено-религиозни движения. Извън организираниите религиозни групи остават голям брой народни вярвания и свързаните с тях суеверия и предразсъдъци, които са се сформирали от преплитането на местните култове с будизма, конфуцианството и даоизма. Трябва да се има предвид, че нито един от тези елементи, участвал в тяхното формиране, не се е запазил в чист вид. Конфуцианството и даоизмът дори не съществуват понастоящем като отделни религиозни традиции. И все пак проучванията са противоречиви по въпроса религиозни ли са японците или не.

В списъка на 50-те най-атеистични страни в света за 2005 г., съставен след проучване на Питцър Колидж (Клермонт, щата Калифорния),

Япония се нарежда на пето място с минимум 64% и максимум 65% от нейното население. Докато проучване на „Йомиури шимбун“, извършено на 17 и 18 май 2008 г., вдига този процент на 72. Според същото проучване едва 26% от анкетираните заявяват, че изповядват някаква религия. Щом обаче въпросът опре до религиозно чувство, което не е свързано с определена религия, нещата стават по-различни. На въпроса дали японците имат слабо религиозно чувство, 45% казват да, докато 49% са на противното мнение. Хората, които почитат предците си, достигат цели 94%, а тези които чувстват, че има някаква по-висша природна сила са 56%. 30% от анкетираните вярват, че след смъртта душата на човек се преражда, а 24% – че отива в друг свят. Едва 18% са тези, според които тя изчезва.

Според анкета, проведена от Първа обща животозастрахователна компания през юни 2006 г., засягаща религиозното поведение и съзнание сред мъжете и жените от 40 до 74 г., 44.2% от анкетираните 1000 души от цялата страна не принадлежат към никоя религия или определена школа. Но дори и 59.4% от „атеистите“ извършват ритуали за упокой на мъртвите, които не зависят от религията. Тези ритуали са: посещение на гроба на починалите поне 1–2 пъти годишно (78.7%), поставяне на цветя в домашните будистки и шинтоистки олтари (70.5%). Като процентно съотношение будистки олтари притежават 50% от анкетираните, а шинтоистки – 34.3%. От религиозните празници се почитат най-много първото посещение на храм след нова година – *хацумоде* (76.4%) и празникът за почитане на мъртвите – *обон* (74%). Повече от половината анкетирани притежават амулети или в последните 1–2 години са ходили да се молят за лична безопасност, да им върви в търговията или за благополучно полагане на изпити. Дори да не са „вярващи“ цели 80.4% смятат, че са щастливи. От друга страна 71.3% смятат, че ако се отнасяш с пренебрежение към шинтоистките богове или Буда, ще бъдеш наказан. А 64.8% смятат, че религията е тази, която те подкрепя непосредствено преди смъртта.

Въпреки разликата в цифрите, тенденцията е ясна: японците не принадлежат към някаква определена религиозна школа. Техните вярвания не са строго ограничени и не се поддават на строга диференциация. Ако трябва да ги вместим в някаква рамка, то средностатистическия японец е едновременно шинтоист, будист, даоист и конфуцианец,

дори и да е християнин. Затова цифрите на т.нар. „атеисти” са толкова големи. Това важи и за другите страни от региона, където преобладават политеистичните религии.

Японците са вярващи дотолкова, доколкото се има предвид тяхното религиозно светоусещане, което по никакъв начин не е свързано само с една религия. Т.е. без да се причисляват към определена религия, те не само, че не я отричат, а дори признават нейното важно място в духовния живот на човека. На какво се дължи това противоречие?

Може би корените се крият в традиционния японски светоглед, чието начало е поставено от шинтоизма в онези далечни времена, когато природата, в цялата си строгост и великолепиe, е била обожествявана. Древните японци почитали множество богове – *ками*, към които се обръщали за подкрепа и защита. Всяко божество било свързано с различни сфери от човешкия живот, с природни явления, с поддържане на едни или други сфери на обществения живот и космически процеси. Поради тази причина нито едно от тези божества не се ползвало с абсолютно предпочитание. За шинтоизма е характерно това, че не съществува граница между света на боговете и хората. Всеки род произхожда от някакво *ками*. Всяко селище има свое *ками*, което го защитава и което всички почитат. Смята се, че при определени обстоятелства, всеки би могъл да се превърне в *ками* след смъртта си. Императорът се разглежда като жив бог, той е потомък на Богинята на слънцето – Аматерасу. Шинтоистките ритуали имат две функции – да привличат *ками*, които носят благополучие и да отблъскват тези, които носят нещастие. Тези ритуали се извършват преди всичко на ежегодните празници, свързани със земеделския цикъл.

Вярата в това изобилие от божества е благодатна почва, в която разцъфтява махаянистичния будизъм, който навлиза през 6 в. в Япония. Богатият пантеон от буди и бодхисатви се обединява с японските шинтоистки божества, създавайки една нова, и същевременно добре позната, система от вярвания, която обединява практичността на шинтоизма с философското възприятие при будизма. Едно от нещата, спомогнали за това плавно преливане между махаянистичния будизъм и шинтоизма, е близостта на човека, боговете и природата. Като под богове се разбират, както *ками*, така и будите и бодхисатвите. При християнската теология на най-горното стъпало в йерархията е Бог, на второ човека и на трето,

като най-нисше – природата. В японската религия тези три начала са малко или много равноправни. Човекът, боговете и природата образуват триъгълник от хармонични връзки и отношения.

Първите будистки секти се екзотерични. Те наблягат на мистичното, отворени са само за определен кръг от хора. Както шинтоизмът, така и будизмът са политеистични религии. Това е и една от другите причини за лесното навлизане на будизма в Япония. Мистицизмът е особена форма на светоусещане, която се основава на усещането за пълна идентичност на духовното начало на човека, като субект на култова дейност, със силите, обуславящи съществуването на целия свят, със свръхестествената реалност. Ако митологичното съзнание е форма на груповото култово съзнание, то мистицизмът е форма на индивидуалното. Идентичният състав на религиозните дейци е свързан с двата типа религиозно съзнание – митичното и митологичното. Носителите на мистицизма са будистките монаси, а на митологичното съзнание – жреците. В периферията, в рамките на „народните религии“ съществуват многочислени фигури, по-архаични дори от жреците, но те също са свързани с митологичното съзнание. Това са различни видове шамани, магове, чародеи. Ако, казано условно, жреците са религиозната част на митологическото съзнание, то шаманите и маговете са магическата. Свръхестествените способности не се получавали автоматично нито по рождение, нито от някакво божество, а благодарение на индивидуалните усилия, положени под ръководството на наставник. Впрочем, наставникът понякога можел да даде ученика си със свръхестествени сили по своя воля.

Друга черта, произтичаща също от заложената в мита и мистицизма архаична идея за неразчленимостта на битието, е тясното вплитане на религиозното начало в ежедневието. Сакрално значение се предавало и на най-дребните детайли при хранене, на личните отношения, всеки нов етап от живота на човек бил съпътстван от религиозни обреди. Най-същественото, обаче, е, че за разлика от християнството, където земното битие е тленно и е просто прелюдия към вечния живот, в японското светоусещане, въпреки преходността на този свят, той е ценен, затова човек се връща отново и отново в него чрез прераждането. Близостта на божествата, *ками* и духовете стимулирала и шинтоизма, и будизма да наблегнат на наслажденията на този свят, в който естественото се преплита с неестественото. В съзнанието на широките маси от миряни

процъфтявало чисто митологичното отношение към култа: почитаното божество трябвало да възнагради своите последователи с напълно реални блага. Затова най-важните персонажи в пантеона са божествата, даряващи плодородие, богатство и късмет.

При будизма особено важна е монашеската институция, която играе роля дори и днес в политическия живот на страната. Именно монасите са тези, които обновяват местните религиозни традиции, те стават основателите на нови школи. Запазването на политеизма само по себе си спомогнало за създаването на многочислени религиозни групи, обединени на принципа на преимущественото поклонение пред някоя от многочислените фигури в религиозния пантеон. Будите и бодхисатвите стават възплъщение на старите божества, например Соларния Буда (Буда Дайничи) е олицетворение на Богинята на слънцето Аматерасу. С особена почит се ползва Буда Амида (санскр. Амитабха) – Буда на безкрайната светлина, с вярата в когото са свързани много будистки школи. Това разнообразие от форми се дължи, както на доктрината, така и на популярните традиции.

Сливането на двете религии се извършило без всякакво противопоставяне, което показва религиозната търпимост – *odium theologicum* на японците и готовността им да възприемат нови идеи. На една и съща улица могат да съседстват католическа църква, будистки храм, шинтоистко светилище и щаб на някоя от новите секти, без това да предизвиква търкания нито между вярващите, които ги посещават, нито между техните служители.

Докато монашеството и аристокрацията се занимавали с духовното израстване, обикновените хора възприели преди всичко идеите за достигане на рая и ритуалите, извършвани за почитане душите на предците. С това е свързано и конфуцианството, проникнало от Китай през VI в., и неговата форма, станала особено популярна сред самураите – неоконфуцианството. Освен почитта към предците, то набляга и на почитта към суверена, като нейна висша форма. Въпреки че не съществува самостоятелно като религия, тази философско-етическа система и до днес има място в представите на японците за ролята на обществото и семейството.

Другото китайско религиозно-философско учение, добило голяма популярност и играещо важна роля в религиозното светоусещане на

японците, е даоизмът. Въпреки че оказва само косвено влияние на японската култура, даоизмът навлиза с обредите, които са свързани с календара (определяне на благоприятните и неблагоприятните дни през годината), гаданията и народните вярвания. Така се създава цяло министерство, занимаващо се с тълкуване на знамения, по китайски образец. То не просъществувало дълго, но даоистките идеи, за хармония между човека и природата, останали, слели се с японските ритуали и се запазили и до днес. Въпреки че едва ли някой от съвременните японци знае за техния даоистки произход.

Народните религиозни вярвания и обреди се поддават много по-трудно на идентификация в сравнение с другите религии, които притежават или високо ниво на вътрешна организация (със свое духовенство, специални култови здания и система от точни ритуали) или принадлежат минимум към писмената традиция (със своите текстове, коментари и учени). Най-просто, към сферата на народния религиозен живот можем да отнесем всички религиозни вярвания и обреди, които не принадлежат към някоя регламентирана религия и нямат писмена традиция. В комплекса от народни вярвания често се включват елементи от по-формалните религиозни култове, но извън обикновения контекст и без писмени източници тези елементи губят напълно първоначалното си значение. Голяма част от вярванията и обредите е част от тази устна традиция, която се предава от поколение на поколение в селските домове при извършване на календарни обреди или по време на селски празненства. Например, в традиционна Япония много от ритуалите, свързани с отглеждането на ориза, се включвали заедно с извършващите ги семейства в рамките на собствената им местна култура. Понякога в тях участвали шинтоистки и будистки свещеници, но се случвало и селските жители да се справят самостоятелно с провеждането на празниците. Добър пример за такъв тип обредност е ритуала по посрещането на Новата година у дома. Тогава японците закачат на вратите си борови клонки, правят вътрешна украса и приготвят специални новогодишни ястия. Между другото, много от народните обреди се извършват в семеен кръг, без да се обръщат за помощ към служители на официалните религии. Дори и днес голяма част от религиозната дейност на японското население се извършва в рамките на подобни народни вярвания и обреди.

Ако има малко свободно време, обикновения японец прескача до най-близкия храм, където да помоли Бог или боговете за здраве, успехи

или да почете мъртвите. На входа на храма той си измива ръцете и изплаква устата си, като символичен знак за пречистване преди общуването си с *ками*. Това показва, че се обръща внимание не на изкупването на греха, а на пречистването. След това хвърля няколко монети в кутията за пожертвования. Пред олгара той дръпва въжето на камбаната или плясва два пъти с ръце, за да привлече вниманието на божеството към себе си. След което мислено произнася молитва или пожелание. И това е всичко. Останалото е в ръцете на *ками*. Разбира се, в някои храмове и домове за молитва понякога се извършват многочасови церемонии, но обикновената процедура при „общуването“ с *ками* се ограничава с този минимум.

Що се отнася до християнството, неговата история в Япония започва през 1549 г., когато на брега стъпва испанският мисионер-йезуит Франциск Ксавие. През следващите сто години католическите мисионери трябвало да преодоляват куп трудности, за да приобщят една малка част от населението в „правата вяра“. Към 1587 г. новопокръстените надхвърлили 220 000. Мисионерите трябвало да се справят както с езиковата бариера, така и с политическата нестабилност. Първоначално شوгунът Ода Нобунага е благосклонен към християнството, гледайки на него като на средство за борба с богатите и влиятелни будистки манастири. Опасявайки се, обаче, от все по-нарастващото влияние на християнството, както и от неговата нетърпимост към останалите религии, شوгунът Токугава Иеясу започва такива гонения срещу новопокръстените японци, на каквито християнската църква не е била подлагана никога преди това. Въпреки че са смятали християнството за напълно изтрито от японските острови, в някои селища продължавали да се извършват тайно някои християнски обреди. Християнството се завръща повторно в средата на XIX в., когато страната бива отворена за чуждестранната култура и стоки.

Ролята на християнството в рамките на религиозното наследство на Япония никога не е била голяма, може би, заради неговото късно проникване или по-скоро заради това, че то предпочита да си остане „чужда“ религия, отколкото да се смесва с другите японски религиозни традиции. То се отличава в голяма степен от тях, тъй като призовава да се почита един истински Бог, докато те признават съществуването на множество божества (*ками* и буди); проповядва опрощаване на греховете,

докато японските религии практикуват пречистване от ритуалната нечистота; изисква безрезервна преданост към едно вероучение, докато те допускат едновременно участие на един човек в култовата практика едновременно на няколко различни вероучения. Твърде остро противоречие между християнството и японските религиозни традиции може би ще обясни факта, че понастоящем членове на християнската църква са едва 1% от японците.

За последните 150 години към традиционните вероучения, възникнали в Япония от древни времена до средата на XVI в., се прибавят и т.нар. „нови религии“ или нови обществено-религиозни движения. Нови, в смисъл, че съединяват по нов начин елементи, принадлежащи по принцип на други религиозни традиции. Практически те не създават нищо кардинално ново. Тъй като се появяват след 1800 г., могат да се характеризират като „нови“. Такава временна граница, преди която не са съществували секти, няма в цяла Европа. Появата им е естествен, плавен процес, който не е съпроводен от системна криза в религията като цяло, както това става, например, при навлизането на протестантството в Европа. Именно тази еволюционност и отсъствието на явна революция в религиозната сфера дават основание на Н. Макфарланд да твърди, че в историята на религията в Япония отсъства аналогичен на Реформацията феномен. Между другото, такъв естествен ход на обновление, реорганизация на религиозната структура е свършено закономерен за страни, където религията традиционно представлява клетъчно образование и съдържа и структури, които не са свързани тясно с феодалната структура, и, следователно, могат да бъдат използвани на нов етап от общественото развитие без радикално да се разрушават предишните исторически структури.

Създателите на „новите религии“ са хора, притежаващи висок дух, достигнали до божествени откровения или открили наново могъществото на древните учения и техните практически предписания. След като около такъв човек се съберели достатъчно хора, привлечени от неговата силна личност или от истините, които той проповядва, той, основавайки се на духовните си прозрения, древните учения и практически похвати, организирал или реорганизирил нова религиозна група. „Новите религии“ са доста активни в търсенето на последователи и успехите им

се дължат в голяма степен на пресата и другите средства за масова информация. Броят на големите течения е няколко десетки, но ако се отчетат и малките религиозни направления, то новите школи, отразяващи религиозния живот в съвременна Япония, са няколко стотин.

В противоположност на култовите *шинто* и традиционните школи на будизма, ориентирани преимуществено към удовлетворяване на нуждите на населението от едни или други обреди, организациите на ред нови общественно-религиозни движения са ориентирани, на първо място, към въвличане в своите редици на млади хора, загубили позиции в конкуренцията за удобно място в живота. Тези организации предлагат път към духовно усъвършенстване, към търсене на нови символи на вярата. Именно затова, идеолозите на новите общественно-религиозни движения често представят своите вероучения като „житейска философия” или „морално-етически” учения, чието следване би довело до „възстановяване на човечността” в обществото и до „духовно спасение на личността”. Най-влиятелната от тях е, може би, *Сока-гаккай*, чийто последователи са няколко милиона. Други, също толкова влиятелни са, например *Ришиьо-косей-кай*, *Рей-ю-кай*, *Тенри-кьо* и *Сейчо-но-ие*. Те са просто пример за влиянието, което оказват „новите религии” в обществото.

През 70-те години на миналия век се появяват множество групи, наблюдаващи на мистицизма и различни видове магии. С най-голяма популярност сред тези, наречени в японската религиозна литература „новите нови религии” – *шиншин-шукьо*, се ползва *Агон-шу*, съчетаваща проповеди на ранни будистки текстове с мистични ритуали, заети от практиката на средновековните монаси-отшелници – *шуген-до*. Изцеление чрез магия е част от култа на *Шукьо-махикари* и *Секай-махикари-буммей-кьодай*. Подобни групи, чиито последователи в последно време постоянно нарастват, спекулират с увлечението на част от населението по мистиката, както и с апокалиптичните настроения, предизвикани от изострянето на екологичните проблеми.

Религиозните организации активно участват в такива сфери на обществения живот, като образование, култура, социално осигуряване. В тяхно разпореждане се намират 30% от всички частни детски градини, 56% от началните училища, съответно 36% и 26% от основните и сред-

ните, 31% от колежите, 25% от университетите, голям брой болнични заведения, домове за стари хора, детски приюти, домове за инвалиди. Притежават многобройни музеи и художествени галерии, библиотеки и други културни учреждения, както и спортни съоръжения. По мащаби на издателската си дейност, такива организации, като *Сока-гаккай*, *Ришиьо-косей-кай*, *Сейчо-но-ие*, се нареждат до най-големите издателства в страната.

По данни на Министерството на образованието за 2006 г. в Япония има официално регистрирани 223 871 религиозни организации, юридически лица и учреждения – храмове, църкви, секти. От тях 88 585 са шинтоистките обединения, 86 368 – будистките, 9376 – християнските (в това число католически, православни и др.), а на останалите религиозни течения се падат 39 542. Интересен е фактът, че отделните религии притежават както светилища, така и храмове, църкви, мисии и домове за молитви. Като религиозни юридически лица са регистрирани 81 199 шинтоистки организации, 75 949 са будистките, 23 991 са църквите, от които християнските са само 4030, 536 – мисиите и 1121 други учреждения. Това прави общо 182 796. За нуждите на вярващите, тези религиозни организации разполагат с 651 161 „преподаватели“, от които 315 603 са мъже, а 256 400 са жени. Останалите 79 158 души „работят“ за една от новите секти *Ришиьо-косей-кай* (имаща 1 760 000 последователи) и не е известно съотношението между жените и мъжете. Освен тях има и 3 740 чужденци, като и тук преобладават мъжете – 2565 на 1175. Броят на вярващите е 211 020 747 души, като от тях 107 247 522 са шинтоисти, 91 260 273 са будисти, 2 595 397 са християните и 9 917 555 са последователите на други религии.

Интересен е фактът, че по статистически данни за 2006 г. населението на Япония е 127 770 000 души. Получава се така, че вярващите в Япония са почти два пъти повече от населението – от старците до новородените. На какво се дължи този парадокс? Отговорът се налага от само себе си – преобладаващата част от японците не се ограничават с изповядването само на една религия или вероизповедание. В зависимост от случая човек може да отиде да се помоли или в шинтоистки храм, в будистка пагода или дори в католическа църква.

Така обикновения японец започва новата година с посещение на близкия шинтоистки или будистки храм – *хацумоде*. Пролетта участва

активно в традиционните шинтоистки празници по родните места, където се наслаждава на цъфналите вишневи дръвчета. През лятото е *обон*, когато се завръща в родните места, за да почете душите на мъртвите, както повелява будисткия канон. Присъства на сватбени церемонии, които се извършват както по християнските правила (с размяна на пръстени и булчински рокли, и костюми), така и по шинтоистките (младоженците отпиват по 3 глътки саке и са облечени в специални сватбени кимона). По правило погребенията се извършват чрез будистки ритуали. А в края на декември всички японци с охота празнуват Рождество Христово. Повечето от тържествата са загубили първоначалното си значение и се обръща внимание по-скоро на външните прояви, на възможността да се събереш със семейството и приятелите си, и на чисто търговската страна на нещата.

От всичко казано дотук става ясно, че религията продължава да заема важно място в живота на всеки японец. Макар че не става въпрос за някоя конкретна религия, а по-скоро за религиозен светоглед. Сливането между шинтоизъм, будизъм, конфуцианство, даоизъм, народни вярвания и поверия се е извършило толкова отдавна и толкова плавно, че днес никой не се опитва да ги раздели. А и подобно разделяне е невъзможно.

Колкото и да се развива японското общество и да напредва икономическия прогрес, все ще се намират нови средства и начини за привличането на японците към полузабравени или осъвременени религиозни традиции. Показател за това са изникващите все по-нови и нови обществено-религиозни движения. Тяхната роля в обществения живот все повече ще нараства.

Политеизмът на японските традиционни религии прави японците едновременно възприемчиви и устойчиви към вярата. Японците не се разкъсват между отделните религии, те ги сливат и изграждат своя собствена вяра. И колкото и да е трудно за нас, хората с монотеистични вярвания, да възприемем, че липсата на конкретно религиозно изповедание не означава липса на вяра, трябва да се научим да гледаме на света с по-широк поглед и да бъдем в хармония с него.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. **Мартинович, В. А.** Введение в понятийный аппарат сектоведения. Минск.: БГУ, 2008.
2. “Nihonjinno shuukyuteki shizenkan – ishiki chousa ni yoru jisshouteki kenkyuu” – Makoto Nishiwaki, Minerva shobou, 2004.
3. www.dai-ichi-life.co.jp
4. <http://www.yomiuri.co.jp/national/news/20080529-OYT1T00923.htm>
5. http://www.mext.go.jp/b_menu/toukei/001/index39.htm
6. <http://www.stat.go.jp/data/jinsui/pdf/2006-1.pdf>
7. <http://www.prosvetlenie.org/esoteric/4/19.html>